

Exilio, mujeres, escritura

Isabel Cerdeira Gutiérrez. Xoroi Edicions. Barcelona, 2019

Teresa Zamanillo Peral¹

Per a citar: Zamanillo Peral, T. (2020). [Ressenya del llibre *Exilio, mujeres, escritura*, d'Isabel Cerdeira Gutiérrez]. *Revista de Treball Social*, 218, 141-144. DOI: 10.32061/RTS2020.218.08

Tenim a les mans un llibre de dones, escrit per unes quantes de les moltes que al llarg de la geografia del món han desafiat el seu destí. Són dones que no van renunciar a les seves idees polítiques en aquells països que van intentar dur a terme processos democràtics contra el poder institut; aquells que formen part dels diversos governs que les han expulsat i represaliat, o que han mirat de regir les seves vides per camins intolerables, en què la desigualtat i la injustícia amenaçava les seves identitats. Hi trobem moltes veus femenines, en les pàgines d'aquest llibre. En aquesta investigació intitolada *Exilio, mujeres, escritura*, Isabel Cerdeira ha abordat amb coratge històries de dones exiliades que no s'han rendit a la melancolia, que l'han burlat, que no han dimitit de la vida i han plantat cara amb valentia a la pèrdua de les arrels. I ho han fet agafant-se de la mà de la paraula, la creativitat les ha salvat. Perquè en l'exili, tot el que formava part de l'experiència vital d'un jo, sempre en construcció, s'esqueixa, la persona se separa del tronc on havia arrelat la seva existència i el seu esdevenidor es torna incert i confús per un espai de temps indefinible.

Les dones que ens parlaran en la trobada que hi tindrem quan llegim el llibre d'Isabel Cerdeira han sigut desposseïdes de tot el que han desenvolupat per elles mateixes –i per a elles– durant tant de temps; enrere només hi queda el passat. Però en el trànsit entre el passat i el present d'un país i un altre, hi ha el no-res, el silenci. Aquest buit que envolta la persona en aquest viatge està presidit per la incertesa, per l'“ensorrament”, en paraules de l'autora. Perquè no deixen enrere només el record de les seves vides, hi ha també l'“afàsia retrospectiva que impregna el seu nou univers amenaçant-lo de sobre amb la seva confusió”.

La feina i l'esforç que implica adaptar-se a les noves realitats passen per la paraula. L'eix de la seva vida es desplaça a una nova aventura, l'objectiu de la qual serà recuperar les capacitats simbòliques que els ajudaran a alliberar-se de la tragèdia que les va fer fugir del seu país. Però les dificultats seran immenses, perquè no només hauran d'afrontar-se a nous processos de culturització, sinó a la manera com aquests processos afecten les seves vides i la seva identitat. Aquest procés comporta una feina

1 Catedràtica emèrita. Facultat de Treball Social de la Universitat Complutense de Madrid. mtzpgcamino@gmail.com

de reconstrucció, un esforç que exigeix l'adquisició d'una nova llengua, la inserció en una altra cultura i en un territori i un paisatge desconeguts. Es tracta de l'ensorrament i la simbolització, que no debades és el títol del primer capítol del llibre, que ens introdueix en el viatge d'aquestes dones, en principi un "viatge cap a enlloc" per buscar "un lloc al món". La menció dels títols d'aquestes dues pel·lícules² serveix no només com a metàfora sinó també perquè, tot i que hagin decidit el racó de món on volen anar, l'exili és un canvi radical en les seves vides. És "un camí que necessitarà moltes construccions" que no pot ser lineal perquè és imprevisible, no se sap com es desenvoluparà. "La llei que el travessa és destrucció i construcció." I així, sempre. Però aquest *sempre* existeix? De fet, potser és la impossibilitat de pronunciar-lo el que transmet esperança. Potser és la certesa inconscient en la manca de continuïtat d'aquest dolor de la pèrdua el que fa aflorar l'anhel, el desig que ajuda a no caure en la melancolia inútil. Perquè encara que quan s'experimenta no es pot saber, la melancolia, com observa Joke J. Hermsen al llibre *Melancholie van de onrust (La melancolia en tiempos de incertidumbre)*, pot ser un temps d'atrevir-se a esperar i a buidar-se, un temps de "qüestionar tot el que existeix o es pot esperar que existeixi". I en aquesta espera neix de nou la paraula; és en la paraula recuperada on s'instal·la el seu nou món, en la paraula que ja coneixien, perquè pràcticament en totes elles era des de temps immemorials la seva manera d'estar al món, la seva forma de comprometre's amb el seu país, el mateix país que les va expulsar i, alhora, els va oferir un alliberament de l'assetjament polític. La paraula els serveix per enfrontar-se a les pèrdues irrecuperables, les que formen, alhora, un record que es protegeix amb la memòria intacta perquè res nin ningú pugui liquidar-lo. Pèrdua i record, dilema que es manté intacte en una sutura que tanca una estella incrustada en qualsevol lloc del cosànima. Perquè com diu José M. Álvarez, les pèrdues que comporta l'exili són irrecuperables i alhora impossibles de perdre; sí, un autèntic dilema. No obstant això, m'atreveixo a suposar que pot ser un dilema en el present però tal vegada resoluble en el futur. Aquesta és l'esperança de què parlava unes línies enrere, perquè tota partença cap a alguna banda pot tenir una tornada al lloc de partida, tot pot ser una anada i tornada. Mario Benedetti, que va tornar a la seva terra estimada després de deu anys llargs, té alguns poemes sobre l'esperança. N'hi ha un, del qual he ajuntat estrofes per qüestions d'espai, que diu així:

*Tenemos una paciencia verde y sólida como un caimán
una paciencia a prueba de balas y promesas
sabemos aguantar con los delirios en acecho
hacer almacigos con nuestros odios mejores*

*tenemos una esperanza blanca y prójima
como una paloma que ya no es mensajera
tenemos una esperanza a prueba de terremotos y congojas*

2 Fa referència a *El viaje a ninguna parte* i *Un lugar en el mundo*.

*sabemos esperar rodeados por la muerte
sabemos desvelarnos por la vida*

*tenemos una alegría temprana como un gallo
una alegría convicta maniatada y rabiosa [...]*

O, n'hi ha algun altre, més concís, fins i tot lacònic, però esperançador:

*Mientras devano la memoria
forma un ovillo la nostalgia
si la nostalgia desovillo
se irá ovillando la esperanza
siempre en el mismo hilo.*

L'escriptura permet a les exiliades seguir convivint amb la nostàlgia. I és que l'escriptura i la memòria mantenen una relació molt estreta, tal com sosté Susana Romano Suez, argentina, en els testimonis del llibre que estem sintetitzant: "És una relació intensa i inacabable, en tots els meus llibres elaboro la traumàtica memòria, individual i col·lectiva, argentina i planetària". I és, a més, "un recurs de reelaboració de les experiències, una font de creativitat". en En el testimoni de Lety Elvir tornem a trobar la creativitat com a salvació. A més de realització, lluita, trajectòria professional, elements que s'inclouen a la pregunta, l'entrevistada respon: "Tot això, també una mena de sanació. De vegades s'escriu no només per publicar, sinó com una necessitat de treure per no intoxicar-se, hi ha molt d'enuig i molta tristesa dins meu pel que estan fent a Hondures i a tot arreu [...], ser exiliada demana una gran fortalesa per no sucumbir a l'absència d'éssers estimats, sobretot fills o filles; que la lluita contra el pessimisme i el desencantament només es pot guanyar amb optimisme i esperança; que quan no es pot lluitar pel canvi i per la defensa dels drets humans des de dins, també val fer-ho des de fora".

Es tracta d'una defensa contra la nostàlgia, la defensa dels drets humans fins i tot des de fora del país d'on va sentir-se expulsada. N'hi ha d'altres, en el treball d'Isabel Cerdeira, totes passen per la creativitat. "La dinàmica interna de la nostàlgia genera creativitat perquè és tan humida que si es quedés a dins es podriria", diu una de les coautores, Isabel Fernández Hearn, en un magnífic apartat intítulat "Lenguas del exilio". I més endavant afegeix un recurs perquè no s'enquisti dins d'una mateixa: la nostàlgia cal exportar-la i fer-la operativa perquè no es podreixi a l'interior d'una mateixa pel risc de l'absurd existencial, l'autoabandonament, la dependència, etc. Conclou amb aquesta reflexió: "La nostàlgia ben portada és amor comú d'unió entre les persones, vegeu si no la comunitat hispana al voltant de Picasso a França".

Algunes van tornar. Escollim Maria Zambrano, l'últim testimoni del llibre, per acabar aquesta ressenya i enflar-la amb el contingut que hem exposat. Quan els periodistes li van preguntar què sentia en tornar

a la seva pàtria, va respondre: “Què sento en tornar a Espanya? Jo no me n’he anat mai”. I és que *sempre* i *mai* potser no existeixen més que en les nostres inútils fantasies, fantasmes del passat i del futur que es despengen quan la melancolia ens atrapa.